

KSZTAŁCENIE SPECJALNE W SYSTEMIE OŚWIATY

Teresa Serafin

DOBRE PRAKTYKI W OŚWIACIE

3. WYDANIE

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecnictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

KSZTAŁCENIE SPECJALNE W SYSTEMIE OŚWIATY

Teresa Serafin

DOBRE PRAKTYKI W OŚWIACIE

3. WYDANIE

Stan prawny na 1 lipca 2021 r.

Wydawca serii
Elżbieta Piotrowska-Albin

Recenzent
Dr hab. Michał Kwiatkowski, prof. APS

Wydawca
Izabella Matecka

Redaktor prowadzący
Livia Śpiewak

Opracowanie redakcyjne
Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-147-3
3. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

„Ani nauczyciel, ani kultura nie tworzą istoty ludzkiej. Nie zasiewają [...] zdolności do kochania, do ciekawości, do filozofowania, do używania symboli lub ich tworzenia; raczej tylko pozwalają, pielęgnują, zachęcają i pomagają żeby to, co istnieje jako embrion, stało się realne i rzeczywiste...”

A. Maslow, *W stronę psychologii istnienia*,
przekł. I. Wyrzykowska, Warszawa 1986, s. 159

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów 9

Wprowadzenie 13

Część I

Miejsce kształcenia specjalnego w systemie oświaty

Rozdział 1

Ogólne ramy wprowadzonych w 2017 r. zmian w oświacie 35

1.1. Zadania oświatowe jednostek samorządu terytorialnego 55

1.2. Kierownicza rola i główne zadania dyrektora
szkoły/placówki 72

1.3. Statut jako konceptualizacja zadań szkoły i placówki 98

Rozdział 2

Prawne i teoretyczne zasady organizacji kształcenia specjalnego 111

2.1. Organizacja kształcenia specjalnego w przedszkolach,
szkołach i placówkach publicznych i niepublicznych 156

2.1.1. Organizacja wychowania przedszkolnego 175

2.1.2. Kształcenie w szkole podstawowej 182

2.1.3. Kształcenie w szkole ponadpodstawowej 195

2.2. Zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze 207

2.3. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka 214

2.4. Wybrane zadania nadzoru pedagogicznego 229

Rozdział 3

Kształcenie specjalne w liczbach 233

Rozdział 4	
Finansowanie kształcenia specjalnego	253
Podsumowanie	271

Część 2

Przyszłość zaczyna się dziś

Rozdział 1	
Wybrane zagadnienia dotyczące zmian w podejściu do kształcenia osób z niepełnosprawnością	279
1.1. Tło zmian	279
1.2. Aspekty kształcenia specjalnego w PRL	282
1.3. Zmiany ustrojowe zmieniają optykę podejścia do kształcenia specjalnego	287
Rozdział 2	
Reforma „Dobra Zmiana” w oświacie	330
Aneks	339
Bibliografia	361
Spis schematów, tabel i wykresów	377

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- Karta Praw Osób Niepełnosprawnych** – uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.08.1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. Nr 50, poz. 475)
- KN** – ustawa z 26.01.1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 2019 r. poz. 2215 ze zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- Konwencja o prawach dziecka** – Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.)
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych pr. ośw.** – Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169 ze zm.)
- ustawa z 14.12.2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2021 r. poz. 1082 ze zm.)
- r.o.k.p.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 22.02.2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. poz. 373)
- r.o.w.w.r.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24.08.2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci (Dz.U. poz. 1635)
- r.p.p.o.w.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11.08.2017 r. w sprawie publicznych placówek oświatowo-wychowawczych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, młodzieżowych ośrodków socjoterapii, specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodków

- wychowawczych, ośrodków rewalidacyjno-wychowawczych oraz placówek zapewniających opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania (Dz.U. poz. 1606)
- r.p.p.w.p.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14.02.2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. poz. 356 ze zm.)
- r.r.p.n.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 3.04.2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. poz. 639 ze zm.)
- r.s.k.w.n.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1.08.2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. z 2020 r. poz. 1289)
- r.s.o.p.s.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz.U. poz. 502)
- r.w.o.k.** – rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9.08.2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2020 r. poz. 1309)
- r.z.o.u.p.** – rozporządzenie MEN z 9.08.2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2020 r. poz. 1280)
- u.d.j.s.t.** – ustawa z 13.11.2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 38 ze zm.)
- u.f.z.o.** – ustawa z 27.10.2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2029 ze zm.)
- u.o.z.p.** – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685)
- u.r.z.** – ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 573)

u.s.g.	– ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.)
u.s.o.	– ustawa z 7.09.1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2020 r. poz. 1327 ze zm.)
u.s.p.	– ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 920 ze zm.)
u.s.w.	– ustawa z 5.06.1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2020 r. poz. 1668 ze zm.)
u.ś.o.z.	– ustawa z 27.08.2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1398 ze zm.)
u.ZSK	– ustawa z 22.12.2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2020 r. poz. 226)

Inne

AAC	– wspomagająca i alternatywna metoda komunikacji (<i>augmentative and alternative communication</i>)
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
IPET	– indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny
IPWW	– indywidualny program wczesnego wspomagania
JST	– jednostka/jednostki samorządu terytorialnego
MEN	– Minister Edukacji Narodowej
NFZ	– Narodowy Fundusz Zdrowia
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
PCS	– <i>Picture Communication Symbols</i>
PFRON	– Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PPP	– poradnia psychologiczno-pedagogiczna
SIO	– System Informacji Oświatowej
WHO	– Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization)
WOPFU	– wielospecjalistyczna ocena poziomu funkcjonowania ucznia
WTZ	– warsztaty terapii zajęciowej
WWR	– wczesne wspomaganie rozwoju

WPROWADZENIE

Różnego rodzaju uszkodzenia ciała, wady wrodzone sensoryczne i intelektualne oraz niepełnosprawności wielorakie (na przykład w wyniku przedwczesnego porodu, niskiej wagi urodzeniowej, wypadku lub innego zdarzenia losowego) pojawiające się na każdym etapie życia człowieka w przeszłości były różnie postrzegane. Społeczeństwa koncentrowały się na ograniczeniach oraz odmienności osób z niepełnosprawnością i akcentując ich bezradność, chroniły przed trudnościami poprzez izolowanie ich w specjalnych instytucjach lub zakładach i podejmowanie działań opiekuńczych (charytatywnych). O przekonaniach społecznych obowiązujących w kulturach starożytnych i wczesnych wiekach nowożytnych i o sposobie podejścia do osób z niepełnosprawnością informują traktaty filozoficzne, malarstwo i rzeźba. Przedstawiciele innych nauk bardzo długo nie byli zainteresowani tą problematyką.

Punktami zwrotnymi w rozwoju ludzkości były, między innymi, rewolucja przemysłowa, wynalezienie promieni X¹, odkrycie fal elektromagnetycznych², a następnie wynalezienie radia, telewizji, telefonów komórkowych, komputerów oraz rozwój nowych technologii komunikacyjnych. W XIX wieku podejmowano również badania psychologiczne, a ich wyniki wywarły znaczący wpływ na psychologiczną koncepcję człowieka i między innymi spowodowały wyodrębnienie w XX wieku

¹ Wilhelm Röntgen opublikował wyniki badań w 1895 r.; https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Röntgen (dostęp: 24.05.2021 r.).

² Fale elektromagnetyczne odkrył Heinrich Hertz w 1886 r.; https://pl.wikipedia.org/wiki/Heinrich_Hertz (dostęp: 24.05.2021 r.).

nauki o dziecku i jego prawach, nazwanej pedologią³, oraz uznanie psychologii rozwojowej za podstawę działalności pedagogicznej.

Próby kompleksowego rozwiązania, jak również zdefiniowania problemów osób z niepełnosprawnością (społecznych i edukacyjnych) zostały podjęte dopiero po drugiej wojnie światowej. Jednak ze względu na to, że niepełnosprawność występuje w każdym wieku, z różnych przyczyn i może objąć różne zakresy funkcjonowania człowieka, przez całe lata nikt nie podjął się jednoznacznego zdefiniowania tego określenia.

Funkcjonujący w teorii i praktyce termin „osoba niepełnosprawna” i/lub „osoba z niepełnosprawnością” odnosi się do osób różniących się od innych tym, że na przykład otrzymały:

- a) dokument o zakwalifikowaniu do jednego z trzech stopni niepełnosprawności (znacznego, umiarkowanego lub lekkiego) – uprawniający do przyznania im ulg i uprawnień określonych w przepisach o pomocy społecznej, wydany przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności, działający na podstawie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych⁴ (dokument taki decyduje o zaliczeniu ich do grupy osób „niepełnosprawnych prawnie”⁵) albo
- b) orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego czy orzeczenie o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej – uprawniający uczniów między innymi do specjalnej organizacji procesu kształcenia, dostosowania tempa nauki i usprawniania funkcjonowania we wszystkich typach i rodzajach przedszkoli, szkół i placówek.

³ Termin „pedologia” pochodzi z języka greckiego i oznacza zainteresowanie problematyką obejmującą rozwój psychiczny i fizyczny dziecka; <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pedagogia;3955413.html> (dostęp: 24.05.2021 r.).

⁴ Ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 573).

⁵ Termin „niepełnosprawność prawna” jest używany dla określenia osób, które mają orzeczenie wydane na podstawie przepisów upoważniających określone gremium do zakwalifikowania danej osoby do grupy osób niepełnosprawnych.

Pierwszą definicję opracowała Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) dopiero w 1980 r.⁶ W definicji tej podjęto trzy aspekty, które należy brać pod uwagę, diagnozując niepełnosprawność:

- pierwszy z nich nazwano niesprawnością, za którą uznano każdą utratę sprawności lub wady anatomiczne w budowie ciała albo nieprawidłowe funkcjonowanie człowieka pod względem psychologicznym, psychofizycznym;
- drugi aspekt nazwano niepełnosprawnością, za którą uznano każde ograniczenie bądź niemożność prowadzenia aktywnego życia w sposób lub zakresie uznawanym za typowe dla człowieka;
- trzeci aspekt nazwano ograniczeniem w pełnieniu ról społecznych spowodowanym ułomnością wynikającą zarówno z niesprawności, jak i z niepełnosprawności, ograniczającą lub uniemożliwiającą pełną, zgodną ze społecznymi oczekiwaniami i odpowiadającą wiekowi oraz płci danej osoby realizację roli społecznej.

Każde z tych określeń wskazuje na konieczność zapewniania opieki i świadczenia usług medycznych.

Kolejna definicja WHO stanowi usystematyzowany i pogrupowany katalog pozwalający na porozumiewanie się w kwestiach zdrowia i opieki zdrowotnej na całym świecie. W Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF*) przedstawiono szeroki zakres składników stanów zdrowia oraz funkcjonowania człowieka

⁶ Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization, WHO) po raz pierwszy opublikowała Międzynarodową Klasyfikację Upośledzenia, Niepełnosprawności i Inwalidztwa (*International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICIDH*) w 1980 r., w której opisane były przede wszystkim skutki choroby lub niepełnosprawności koncentrujące się na efektach tych stanów. Obecna wersja nosi tytuł: Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (*International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF*) została zatwierdzona 22.05.2001 r. do użytku międzynarodowego przez 55. Zgromadzenie WHO (rezolucja WHA54.21). Stany chorobowe (choroby, zaburzenia, urazy itp.) są sklasyfikowane głównie w klasyfikacji ICD-10. Organizacja Narodów Zjednoczonych włączyła ICF do *Standardowych zasad wyrównywania szans osób niepełnosprawnych*, co oznacza, że ICF jest odpowiednim narzędziem także do wdrażania międzynarodowych zaleceń w dziedzinie praw człowieka oraz przepisów prawnych poszczególnych krajów.

składających się na określenie niepełnosprawności oraz opisano schemat kodowania objawów mogących mieć wpływ na zdrowie, również w kontekście czynników środowiskowych i osobowych.

Zgodnie z ICF osobą z niepełnosprawnością jest człowiek, który na skutek wrodzonego lub nabytego upośledzenia sprawności fizycznej lub psychicznej nie może samodzielnie, częściowo lub całkowicie, zapewnić sobie możliwości normalnego życia indywidualnego i społecznego. Z tej klasyfikacji, między innymi, wynika lista czynników środowiskowych opisujących warunki życia poszczególnych osób jako „składniki zdrowia”, które obejmują między innymi upośledzenie funkcjonowania, niemożliwość nawiązywania relacji i limitowanie udziału w życiu społecznym. W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku ogólna definicja niepełnosprawności została skonstruowana w oparciu o dwa zasadnicze modele:

- 1) model medyczny i
- 2) model społeczny⁷.

Istotą modelu medycznego było założenie, że niezależnie od przyczyny i miejsca uszkodzenia narządów i układów ciała (w budowie, wyglądzie) danej osoby jej problemy w funkcjonowaniu osobistym i społecznym są konsekwencją choroby, zatem są jej osobistym problemem⁸. Tak pojmowana niepełnosprawność kierowała uwagę na wyleczenie choroby oraz udzielanie ewentualnej pomocy przez specjalistyczny personel medyczny i dostosowanie zachowania danej osoby do oczekiwań/wymagań społecznych.

Wypada jednak zauważyć, że – ponieważ współczesna medycyna dzięki takiemu podejściu do niepełnosprawności przyczyniła się do wydłużenia życia tych osób i umożliwiła im partycypację w życiu

⁷ Na podstawie wydanej w Madrycie 8.07.1997 r. przez szefów państw i rządów Deklaracji madryckiej o euroatlantyckim bezpieczeństwie i współpracy, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Sejmowej” 1997/4.

⁸ Termin „funkcjonowanie” obejmuje wszystkie funkcje ciała ludzkiego, aktywności i uczestniczenie człowieka we wszystkich dziedzinach życia i różnych sytuacjach społecznych.

społecznym – model medyczny niepełnosprawności nie może być w stu procentach uznany za krzywdzący. Wszak jeżeli w celu usprawnienia kondycji fizycznej i poprawy funkcjonowania osoby, której niepełnosprawność wywołana została przez wadę, uraz, chorobę lub inny stan powodujący uszkodzenie, nie zostanie udzielona pomoc medyczna, to może jej grozić izolacja społeczna i/lub dyskryminacja lub traktowanie jako osoby o niepełnej wartości. Skoro osoby sprawne uczestniczą w leczeniu i rehabilitacji prowadzonej zarówno przez służby medyczne, jak i psychologiczno-pedagogiczne oraz socjalno-społeczne, zatem osoby z niepełnosprawnością mają równe prawa do korzystania z leczenia i rehabilitacji medycznej i społecznej.

Społeczny model niepełnosprawności podkreśla, że niepełnosprawność nie jest cechą charakteryzującą daną osobę, ale jest zbiorem trudności wynikających z różnych, niezależnych od niej przyczyn, z których część jest wytworem środowiska, w którym żyje. Ważne jest zatem zauważenie, że przyczyną (nie)możliwości satysfakcjonującego, typowego dla danego wieku i norm kulturowych funkcjonowania osoby z niepełnosprawnością, nawiązywania interakcji i pełnienia przez nią adekwatnej do możliwości roli społecznej mogą być również – wynikające z tradycji – przekonania i uprzedzenia powodujące mnożenie barier (np. architektonicznych, mentalnych czy transportowych).

W tym modelu optyka patrzenia na osoby z niepełnosprawnością wymaga połączenia działań: a) wyrównujących szanse oraz uznających podmiotowość, godność i równe prawa do edukacji i integracji społecznej dzieci, młodzieży i dorosłych osób z niepełnosprawnością, b) rehabilitacyjno-leczniczych usprawniających funkcjonowanie biopsychofizyczne, c) podnoszących świadomość społeczną na temat prawa tych osób do uczestniczenia we wszystkich dziedzinach życia wynikających z obowiązujących przepisów krajowych i międzynarodowych. Konsekwencją przyjęcia takiego modelu jest (powinno być) tworzenie warunków dostępności, likwidowanie wszelkich barier i wspieranie dzieci i osób z niepełnosprawnością w uzyskaniu wykształcenia, znalezieniu zatrudnienia i samodzielnego, niezależnego, także ekonomicznie, funkcjonowania w życiu dorosłym.

Wielu autorów uważa, że niepełnosprawność człowieka powinna być rozpatrywana z punktu widzenia jej wpływu na funkcjonowanie indywidualne i społeczne⁹. Jednak przez dziesięciolecia kształcenie uczniów z niepełnosprawnością związane było z systemem segregacyjnym, odbywało się najpierw w zakładach zlokalizowanych na obrzeżach miast, później w szkołach i zakładach specjalnych oraz ośrodkach szkolno-wychowawczych.

W aspekcie definiowania niepełnosprawności współcześnie Światowa Organizacja Zdrowia, w porozumieniu z państwami członkowskimi, organizacjami systemu Narodów Zjednoczonych, partnerami międzynarodowymi, organizacjami pozarządowym, w tym organizacjami osób niepełnosprawnych i stowarzyszeniami zawodowymi, uznała zjawisko niepełnosprawności za globalny problem zdrowia publicznego¹⁰. Stało się to inspiracją do uchwalenia Globalnego Planu Działania WHO na rzecz niepełnosprawności na lata 2014–2021¹¹. Celem planu jest między innymi: usunięcie barier w dostępie do świadczeń programów zdrowotnych i świadczeń rehabilitacyjnych, także rehabilitacji środowiskowej, edukacji, zatrudnienia, mieszkalnictwa i transportu oraz rozwijanie pomocy, świadczeń wspierających i technologii wspomagających.

Z art. 1 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych¹² wynika, że osobą z niepełnosprawnością jest ta, która ma „długotrwanie naruszoną

⁹ Zob. M. Wiliński, *Modele niepełnosprawności: indywidualny – funkcjonalny – społeczny* [w:] *Diagnoza potrzeb i modele pomocy dla osób z ograniczeniami sprawności*, red. A.I. Brzezińska, R. Kaczan, K. Smoczyńska, Warszawa 2010, s. 15–56.

¹⁰ Niepełnosprawność uznano za globalny problem zdrowia publicznego podczas 67. Sesji Światowego Zgromadzenia Zdrowia, które odbyło się w dniach 19–24.05.2014 r. w Genewie. Uczestniczył w tym posiedzeniu ówczesny podsekretarz stanu w polskim Ministerstwie Zdrowia.

¹¹ Światowa Organizacja Zdrowia, *Projekt Globalnego Planu Działania WHO na rzecz niepełnosprawności na lata 2014–2021: Lepsze zdrowie dla wszystkich osób niepełnosprawnych*, „Niepełnosprawność. Zagadnienia, problemy, rozwiązania” 2014/4, s. 42–72.

¹² Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13.12.2006 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 1169) została ratyfikowana przez Polskę we wrześniu 2012 r. Jej celem jest zapewnienie osobom z niepełnosprawnością ochrony oraz pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności na równi z innymi obywatelami.

sprawność fizyczną, psychiczną, intelektualną lub w zakresie zmysłów”, których brak może być powodem niepełnosprawności w zakresie różnicowania, wykluczania lub ograniczania tym osobom pełnego i skutecznego udziału w życiu społecznym. Politykę w zakresie pomocy i integracji społecznej prowadzą gminne, powiatowe i regionalne jednostki samorządu terytorialnego. Działania podejmowane w ramach tej polityki powinny zmierzać do wspierania osoby i rodziny w wysiłkach umożliwiających zapewnienie warunków i niezbędnych potrzeb życiowych pozwalających na godne i samodzielne funkcjonowanie w integracji ze środowiskiem. Oznacza to, że zarówno władze, jak i współobywatele są obowiązani do działania antydyskryminacyjnego i usuwania wszelkich barier społecznych (wynikających z postaw ludzkich), architektonicznych i środowiskowych, które mogą powodować nierówne traktowanie osoby z niepełnosprawnością oraz jej rodziny.

Tak jak osoby w pełni sprawne, tak również osoby z niepełnosprawnością różnią się między sobą, np. uzależnionym od wieku poziomem funkcjonowania fizycznego, psychicznego, intelektualnego i społecznego oraz różnym stopniem nasilenia dysfunkcji i wynikających z nich potrzeb życiowych.

Np.

Osoba, która nie słyszy, aby się porozumiewać z otoczeniem, potrzebuje komunikacji niewerbalnej (język migowy, PCS, tłumacz języka migowego), osoba niewidoma potrzebuje pomocy w nauczaniu się orientacji w przestrzeni, psa przewodnika i posługiwania się alfabetem Braille'a, osoba z niepełnosprawnością ruchową wymaga ułatwień z zakresu likwidacji barier architektonicznych (obniżenia progów, poszerzenia wejść do pomieszczeń tak, aby bez przeszkód przemieścić się przez nie wózek, antypoślizgowych podłóg i innych), a potrzeby osoby z niepełnosprawnością intelektualną dotyczą wolniejszego tempa uczenia się i w związku z tym komunikatów zbudowanych ze zdań krótkich i prostych oraz cierpliwego oczekiwania na rezultaty pracy. Każda z tych osób, jeżeli jest w wieku przedszkolnym lub szkolnym, może potrzebować dostosowanego miejsca do nauki, wykwalifikowanego nauczyciela i specjalistów dostosowujących programy i podręczniki, zajęć wspierających i rehabilitacyjnych, a dorośli potrzebują możliwości zatrudnienia, stanowiska pracy. Osoby głuche potrzebują dostępności języka migowego, dostępu do edukacji w języku

migowym (tłumaczeń książek czy przygotowywania odpowiednich programów szkoleniowych). Z jeszcze innymi problemami borykają się osoby z niepełnosprawnością intelektualną. One potrzebują różnego rodzaju form wsparcia i wzmocnienia osobistego, tekstów łatwych do czytania, cierpliwości podczas czekania na odpowiedź (z uwagi na wolniejsze tempo rozumowania), a po ukończeniu edukacji albo pomocy w znalezieniu zatrudnienia, albo warsztatów terapii zajęciowej. Jeszcze inne problemy mają opiekunowie osób z niepełnosprawnością.

Niektóre różnice przedstawione powyżej pokazują, że jedno określenie „osoba z niepełnosprawnością” nie oddaje ani zakresu, ani charakteru problemów zaburzających harmonijne funkcjonowanie danej osoby, gdyż wynikają z bardzo wielu indywidualnych trudności i potrzeb spowodowanych odmiennymi przyczynami. Bez uzyskania adekwatnego wsparcia dzieci, młodzież i dorośli mogą być narażeni na nietolerancję społeczną lub wręcz na dyskryminację przejawiającą się w różnych formach. Wprawdzie regulacje określone w ustawach określających politykę społeczną zobowiązują do realizowania zadań wyrównujących szanse dzieci i osób z niepełnosprawnością, jednak bardzo często normy te nie są wykonywane zgodnie z obowiązującymi zasadami weryfikacji potrzeb.

Wpływ na zmianę podejścia do dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością miały rozwijające się nauki biomedyczne i psychologiczne, jak również niektóre z zasad fizyki kwantowej. Odkrycia neuroendokrynologii dotyczące kontrolowania przez mózg systemu hormonalnego w ciele pokazały między innymi, jak wpływają na siebie nawzajem: mózg, system nerwowy i system odpornościowy (psychoneuroimmunologia) oraz jak środowisko wpływa na wyrażanie się genów (najnowsze odkrycia epigenetyki). Wszystkie te nowe obszary badań naukowych pokazują możliwości i dowodzą, że człowiek nie jest zaprogramowany na całe życie, że może rozwijać swoje uzdolnienia, umiejętności i aspiracje życiowe. Dotyczy to wszystkich osób, w tym uczniów z niepełnosprawnością.

Kampania propagująca prawa wszystkich dzieci z niepełnosprawnością do wspierania rozwoju i objęcia ich dostosowanym kształceniem jest główną częścią szeroko zakrojonego programu ONZ i programu

edukacyjnego UNESCO pod nazwą „Edukacja dla Wszystkich”, zainicjowanego podczas światowej konferencji w Jomtien (Tajlandia, 1990)¹³. Inicjatywa ta powstała na bazie Konwencji o prawach dziecka¹⁴ oraz Deklaracji z Salamanki¹⁵. Od lat 70. XX w. w ramach ONZ kładziony jest większy nacisk na prowadzenie wczesnych działań pomocowych w celu przygotowania do szkoły małego dziecka zagrożonego niepełnosprawnością lub niepełnosprawnego. Również kraje wchodzące w skład Unii Europejskiej (UE) deklarują obronę i gwarantowanie praw społecznych¹⁶ i podstawowych wolności człowieka. W krajach UE urzeczywistnieniem ideałów i zasad zawartych w prawach międzynarodowych jest dążenie do podnoszenia poziomu życia i popieranie dobrobytu społecznego wszystkich mieszkańców (bez dyskryminowania z jakiegokolwiek powodu) oraz łagodzenie skutków niepełnosprawności poprzez: udzielanie im wsparcia w zdobyciu wykształcenia i zatrudnienia, zwiększanie dostępności transportu i budynków użyteczności publicznej oraz uczestnictwa w życiu społecznym.

Na sposób podejścia do osób z niepełnosprawnością i światową politykę wobec tej grupy społecznej oprócz doniesień naukowych duży wpływ wywarły poglądy moralno-polityczne prezentowane przez przedstawicieli wielu krajów między innymi w deklaracjach, rezolucjach i innych aktach prawa międzynarodowego, przykładem których są: Karta Narodów Zjednoczonych¹⁷, Powszechna Deklaracja Praw

¹³ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583> (dostęp: 24.05.2021 r.).

¹⁴ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.).

¹⁵ Zob. http://www.zespoldowna.info/media/2010/01/Deklaracja_z_Salamanki_10.06.1994.doc (dostęp: 24.05.2021 r.).

¹⁶ Przykłady dokumentów UE: 1) europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), 2) komunikat Komisji UE dotyczący równych szans osób niepełnosprawnych – Nowa strategia Wspólnoty Europejskiej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych, COM(96) 406 *final*, 3) uchwała Rady UE z 17.06.1999 r. w sprawie jednakowych szans zatrudnienia dla osób niepełnosprawnych (Dz.Urz. WE C 186, s. 2), 4) dyrektywa Rady 2000/78/WE z 27.11.2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz.Urz. WE L 303, s. 16).

¹⁷ Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90. Ponadto teksty na temat praw człowieka zawarto w pracach zbiorowych: *Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, t. 2, *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik,

Człowieka¹⁸, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁹, jak również Deklaracja praw osób z upośledzeniem umysłowym²⁰, Deklaracja praw osób niepełnosprawnych²¹, Deklaracja praw osób głuchych i niewidomych²², Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych²³, w których sformułowano 22 niezbędne zasady działań dotyczących między innymi podnoszenia świadomości społecznej w zakresie równoprawnego uczestnictwa tych osób w społeczności, tworzenia warunków do skutecznej opieki medycznej, rehabilitacji, edukacji, wskazania obszarów do podejmowania działań wdrożeniowych, monitoringu oraz współpracy międzynarodowej i ewaluacji wykonania zaleceń. Z dokumentów tych wynika przede

Warszawa 2008; *Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, t. 3, *Antologia tekstów dotyczących praw człowieka*, red. J. Zajadło, Warszawa 2008.

¹⁸ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka ogłoszona przez ONZ 10.12.1948 r. (<https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php>, dostęp: 24.05.2021 r.) zgodnie z jej preambułą stanowi „wspólny standard do osiągnięcia przez wszystkie ludy i wszystkie narody, tak aby każda jednostka i każdy organ społeczny [...] dążyły w drodze nauczania i edukacji do promowania i przestrzegania tych praw i wolności [...]”. Deklaracja zawiera 30 artykułów. W art. 1 zawarto oświadczenie, że: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa”.

¹⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

²⁰ Deklaracja praw osób z upośledzeniem umysłowym, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20.12.1971 r. (Rezolucja 2856 (XXVI)); http://www.praca ffm.pl/download/publikacje_onz/DEKLARACJA%20PRAW%20OSOB%20Z%20UPOSLIEDZENIEM%20UMYSLOWYM.pdf (dostęp: 24.05.2021 r.).

²¹ Deklaracja praw osób niepełnosprawnych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 9.12.1975 r. (Rezolucja 3447 (XXX)), http://www.praca ffm.pl/download/publikacje_onz/DEKLARACJA%20PRAW%20OSOB%20NIEPELNOSPRAWNYCH.pdf (dostęp: 24.05.2021 r.).

²² Deklaracja praw osób głuchych i niewidomych, przyjęta na Światowej Konferencji o Wsparciu dla Osób Głuchych i Niewidomych, 16.09.1977 r., Nowy Jork; zob. https://digitallibrary.un.org/record/3960/files/A_34_309-EN.pdf?version=1 (dostęp: 24.05.2021 r.).

²³ Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20.12.1993 r. (Rezolucja 48/96); http://www.tus.org.pl/uploads/dokumenty/standardowe_zasady_wyrownywania_szans_osob_niepelnosprawnych.pdf (dostęp: 24.05.2021 r.). W preambule ONZ powołuje się m.in. na Konwencję o prawach dziecka i Deklarację praw osób niepełnosprawnych.

wszystkim, że wszyscy ludzie rodzą się równi oraz niezależnie od pochodzenia i występujących między nimi różnic są wolni i mają niezbywalną godność. Zatem człowiek z niepełnosprawnością jest obywatelem, który ma prawo do korzystania z niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia²⁴. Oznacza to, że wszelkie działania, jak też polityka społeczna państw, które ratyfikowały dokumenty prawa międzynarodowego, mają (powinny mieć) na celu przeciwdziałanie marginalizacji i dyskryminowaniu kogokolwiek (w tym osób z niepełnosprawnością).

W Polsce pierwszą definicję osoby niepełnosprawnej w brzmieniu: „osoby niepełnosprawne, czyli osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych, zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji” zamieszczono w uchwale Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych²⁵. W akcie tym określono równocześnie, że osoby z niepełnosprawnością mają prawo do korzystania z dóbr i usług umożliwiających im pełne uczestnictwo w życiu społecznym, co oznacza, że każda z tych osób powinna mieć dostęp do świadczeń zdrowotnych oraz wczesnej diagnostyki i rehabilitacji medycznej, do zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze, sprzęt rehabilitacyjny, jak również do wszechstronnej pomocy społecznej, do edukacji wspólnie ze sprawnymi rówieśnikami oraz do korzystania z kształcenia specjalnego lub nauczania indywidualnego, do pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalistycznej wspierającej rozwój oraz zdobycie i/lub podniesienie wykształcenia ogólnego i zawodowego, do pracy zgodnej z kwalifikacjami zawodowymi na otwartym lub chronionym rynku pracy albo w warunkach dostosowanych do potrzeb danej osoby, jeżeli wymaga tego stopień niepełnosprawności i/lub stan zdrowia. W Kartce jest także mowa o prawie osób z niepełnosprawnością do dostępu do informacji, do powszechnego i swobodnego

²⁴ Chodzi również o prawo osób z niepełnosprawnością do korzystania z praw obywatelskich, politycznych socjalnych i kulturalnych.

²⁵ § 1 uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.08.1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. Nr 50 poz. 475).

korzystania ze środków transportu oraz do pełnego uczestnictwa w życiu (publicznym, społecznym, kulturalnym, artystycznym, sportowym oraz rekreacji i turystyce). Realizacja dziesięciu praw osób z niepełnosprawnością zapisanych w Karcie powinna się przyczynić do faktycznego, na zasadzie równych praw, włączania do życia społecznego osób z niepełnosprawnością.

Druga definicja została zawarta w art. 1 ustawy z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych²⁶. Według tej definicji, w pierwotnym brzmieniu, niepełnosprawnymi są osoby, „których stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności zdolności do wykonywania pracy zawodowej [...]”, u których zdiagnozowano jeden ze stopni niepełnosprawności: znaczny, umiarkowany i lekki. Warunkiem zaliczenia do grupy osób niepełnosprawnych jest uzyskanie orzeczenia o: a) zakwalifikowaniu przez powiatowy zespół do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności do jednego z trzech stopni niepełnosprawności (znacznego, umiarkowanego lub lekkiego), b) całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy przez orzecznika ZUS lub c) rodzaju niepełnosprawności osoby, która nie ukończyła 16. roku życia, pod warunkiem przewidywania, że naruszona sprawność fizyczna lub psychiczna tej osoby (z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu) trwać będzie powyżej 12 miesięcy i powoduje konieczność zapewnienia całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych (w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie w danym wieku).

Kierując się przepisami cytowanej powyżej ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej, powiatowy zespół do spraw orzekania o stopniu niepełnosprawności zalicza do znacznego stopnia niepełnosprawności osobę, której sprawność organizmu została naruszona i w związku z tym ma ona ograniczoną możliwość samodzielnej egzystencji i dlatego wymaga stałej i/lub długotrwałej opieki i pomocy osoby drugiej podczas zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych (samoobsługi, poruszania

²⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 573.

się, komunikacji i komunikowania się) oraz w pełnieniu ról społecznych. Osoba ta jest niezdolna do podjęcia zatrudnienia lub zdolna do wykonywania zatrudnienia w zakładzie pracy chronionej albo w zakładzie aktywizacji zawodowej.

Do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności ustawa zalicza osobę z ograniczoną możliwością do samodzielnej egzystencji wynikającą z naruszonej sprawności organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do wykonywania pracy jedynie w warunkach pracy chronionej, np. na stanowisku pracy odpowiednio przystosowanym do jej potrzeb i możliwości wynikających z niepełnosprawności. Dlatego w celu pełnienia ról społecznych wymaga częściowej lub okresowej pomocy osoby drugiej.

Do lekkiego stopnia niepełnosprawności ustawa zalicza osobę z naruszoną sprawnością organizmu, która w istotny sposób powoduje obniżenie zdolności do wykonywania pracy lub ogranicza pełnienie ról społecznych, ale która daje się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne. Dlatego, na przykład, mimo podobnego brzmienia tytułu orzeczenia wydanego przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności nie jest ono tożsame z orzeczeniem wydanym uczniowi przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej z powodu niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim, która zgodnie prawem oświatowym jest niepełnosprawnością wymagającą stosowania kształcenia specjalnego. Niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim nie jest powodem do wydania przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności orzeczenia o niepełnosprawności.

Należy wyraźnie podkreślić, że orzeczenia wydane przez powiatowy zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności zawierają między innymi rozpoznanie choroby zasadniczej i chorób współistniejących oraz wskazują ograniczenia w funkcjonowaniu występujące w życiu codziennym, w porównaniu do równolatków z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, a także zalecają poprawę zaburzonej funkcji organizmu w formie zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki techniczne,

środki pomocnicze lub inne działania medyczno-socjalne²⁷. Ten rodzaj orzeczenia służy wyłącznie do uzyskiwania pomocy społecznej lub rehabilitacji medycznej.

Osoby, które uzyskały orzeczenie powiatowego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności, szczególnie te, które są obowiązane do spełniania obowiązku przygotowania przedszkolnego, szkolnego i nauki, jeżeli ich kształcenie ma być dostosowywane do poziomu rozwoju i możliwości edukacyjnych, muszą posiadać także orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego (lub potrzebie indywidualnego nauczania, potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych i/lub opinię o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju) wydane przez zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej lub publicznej specjalistycznej poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Stąd wniosek, że dla zapewnienia nauczania wspieranego niezbędne jest dokonanie przez zespół orzekający publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej diagnozy określającej potrzeby edukacyjne ucznia i na jej podstawie wydanie zaleceń wskazujących nauczycielom szkoły, do której ten uczeń zostanie przyjęty, jakie warunki i formy wsparcia powinny być zapewnione, by właściwie zorganizować i zastosować w procesie nauczania specjalne metody pracy z uczniem. Zadaniem procesu dydaktyczno-wychowawczego jest bowiem: a) realizowanie celów i treści nauczania wiedzy opisanej w formie ogólnych i szczegółowych wymagań

²⁷ Według danych opracowanych przez Biuro Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych na podstawie wyników Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności przeprowadzonego przez Główny Urząd Statystyczny na koniec 2017 r. ogółem 10,0% ludności w wieku 15 lat i więcej posiadało prawne orzeczenie o niepełnosprawności. Wśród zarejestrowanych bezrobotnych osób z niepełnosprawnością 1,4 tys. (2,1%) miało znaczny stopień niepełnosprawności, 22,5 tys. (33,6%) – umiarkowany stopień niepełnosprawności, a 42,9 tys. (64,2%) – stopień lekki. Wśród osób z niepełnosprawnością zarejestrowanych jako poszukujące pracy 2,6 tys. (22,0%) miało orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności, 7,3 tys. (62,1%) – o umiarkowanym i 1,9 tys. (15,9%) – o lekkim; zob. Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2017 r. na rzecz realizacji postanowień uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.08.1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 2018, s. 12–13, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/OCA0BA6F7B8F5980C12582FA00296FB4/%24F4ile/2807.pdf> (dostęp: 24.05.2021 r.).

dotyczących wiedzy, którą powinien posiadać uczeń po zakończeniu określonego etapu edukacyjnego, b) kształtowanie umiejętności uwzględnianych w programach wychowania przedszkolnego, nauczania ogólnego i zawodowego oraz społecznych, c) realizowanie zadań wychowawczo-profilaktycznych oraz d) wspieranie uczniów w rozwijaniu ich zainteresowań i uzdolnień lub kompensowanie dysharmonii rozwojowych podczas zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, a dla uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego także zajęć rewalidacyjnych.

Oznacza to, że kształcenie specjalne organizuje się wyłącznie na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydanego przez zespół działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Nie organizuje się takiego kształcenia dla osoby przedstawiającej w szkole tylko orzeczenie powiatowego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności.

Uczeń otrzymujący orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego może równocześnie uzyskać orzeczenie powiatowego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności. Wówczas ma on także możliwość uzyskania: zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze oraz pomoce techniczne, ułatwiające funkcjonowanie i korzystanie z systemu wsparcia środowiskowego²⁸.

W przypadku gdy matka albo ojciec, faktyczny opiekun dziecka, osoba będąca rodziną zastępczą spokrewnioną (dziadkowie, rodzeństwo) i inne osoby, na których zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ciąży obowiązek alimentacyjny, nie podejmują pracy zawodowej lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej ze względu na sprawowanie opieki nad dzieckiem/osobą z niepełnosprawnością legitymującą się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności

²⁸ W orzeczeniu powiatowego zespołu ustalana jest niepełnosprawność oraz wskazania dotyczące między innymi możliwości korzystania z usług socjalnych, opiekuńczych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych świadczonych przez sieć instytucji pomocy społecznej, organizacje pozarządowe oraz inne placówki, jak również uczestnictwa w terapii zajęciowej, konieczności stałego współdziałania opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji (art. 6b ust. 3 u.r.z.).

lub orzeczeniem o niepełnosprawności wskazującym równocześnie na konieczność stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby oraz konieczności stałego (na co dzień) współdziałania opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji – osobom tym przysługuje świadczenie pielęgnacyjne z tytułu rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej²⁹. Świadczenie to podlega corocznej waloryzacji (art. 17 ust. 3 i 3a u.r.z.) i przysługuje wówczas, gdy niepełnosprawność osoby powstała w trakcie nauki w szkole (nie później niż do ukończenia 18. roku życia) lub w szkole wyższej (nie później niż do ukończenia 25. roku życia) (art. 17 ust. 1b u.r.z.). Ponadto na dzieci do ukończenia przez nie 16. roku życia przysługuje również dodatek na pokrycie zwiększonych wydatków, a w ramach programu Rodzina 500+ świadczenie wychowawcze.

Orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, które wydaje poradnia psychologiczno-pedagogiczna, powinno wskazywać zalecane formy kształcenia specjalnego określone na podstawie trafnego przełożenia diagnozy, rodzaju niepełnosprawności i/lub stopnia niepełnosprawności intelektualnej. Stworzenie w procesie nauczania optymalnych warunków, zastosowanie przez nauczycieli i/lub specjalistów pomocy dydaktycznych i zajęć rewalidacyjnych lub korekcyjno-kompensacyjnych pomagają uczniom z niepełnosprawnością przyswajać wiedzę i rozwijać umiejętności. Pojęcia te ściśle wiążą się z wszelkimi czynnościami związanymi bezpośrednio lub pośrednio z zaspokajaniem potrzeb wynikających z potencjalnych predyspozycji i rozwijaniem uzdolnień uczniów oraz wprowadzaniem pożądaných zmian. Zaleceń takich nie zawierają wydawane przez lekarzy orzeczenia o niepełnosprawności³⁰.

²⁹ Art. 17 ust. 1 ustawy z 28.11.2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 111 ze zm.).

³⁰ Orzeczenia o niepełnosprawności wydawane dzieciom do lat 16 przez powiatowe zespoły do spraw orzekania o niepełnosprawności na podstawie ustawy z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 1.02.2002 r. w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia (Dz.U. Nr 17, poz. 162 ze zm.) **na gruncie systemu edukacji nie są respektowane.**

Na podstawie składanych corocznie sprawozdań o liczbie dzieci i młodzieży posiadających właściwe orzeczenia wydane przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną jednostka samorządu terytorialnego otrzymuje środki finansowe na realizację zadań oświatowych w przedszkolach, szkołach i placówkach prowadzonych przez daną jednostkę związanych z organizacją kształcenia, w tym specjalnego, z uczniami i wychowankami oraz zajęć rewalidacyjno-wychowawczych z uczestnikami tych zajęć. Wysokość środków jest określona w algorytmie podziału części oświatowej subwencji ogólnej³¹.

Przepisy ustawy z 15.04.2011 r. o systemie informacji oświatowej³² wprowadziły w art. 3 ust. 3 pkt 3 do systemu oświaty termin „niepełnosprawność uczniów”, przez którą należy rozumieć „potwierdzone orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego ograniczenia funkcji organizmu występujące u uczniów wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania”. Według mojej opinii definicja ta wniosła, jako nowe, tylko określenie „ograniczenia funkcji organizmu”. Zatem deficyty rozwojowe muszą być potwierdzone orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, w którym zespół działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej określa zalecane formy kształcenia specjalnego. Są to powody³³, dla których w systemie oświaty stosowany jest odrębny sposób orzekania.

W przepisach ustawy oświatowej nie zdefiniowano, kogo należy uznać za ucznia z niepełnosprawnością, natomiast określono, że przez niepełnosprawność sprzężoną należy rozumieć występowanie u dziecka co najmniej dwóch z wymienionych niepełnosprawności: brak słyszenia, słabe słyszenie, brak widzenia, słabe widzenie, niepełnosprawność ruchowa, w tym afazja, niepełnosprawność intelektualna albo autyzm,

³¹ Ustawa z 27.10.2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2029 ze zm.).

³² Dz.U. z 2021 r. poz. 584 ze zm.

³³ Dookreślając, chodzi o: 1) posiadanie przez ucznia stosownego orzeczenia wydanego przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną, 2) coroczne sprawozdanie o liczbie dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jako 3) warunek uzyskania odpowiednich środków finansowych na zapewnienie kształcenia specjalnego i realizację zaleceń wskazanych w tym orzeczeniu.

w tym zespół Aspergera. Na tej podstawie w rozporządzeniu określającym warunki organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego³⁴ uczniami niepełnosprawnymi określono dzieci i młodzież: niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Wydaje się, że taki sposób definiowania niepełnosprawności uczniów jest podyktowany podstawowym zadaniem polskiego systemu oświaty polegającym na zapewnieniu realizacji prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju. Informacje przedstawione powyżej pokazują, że konstruowanie definicji niepełnosprawności jest uzależnione od potrzeb życiowych każdej osoby i celów, do jakich ta definicja jest formułowana. Obecnie terminem „niepełnosprawność” określa się wiele ograniczeń funkcjonalnych (fizycznych, intelektualnych, dysfunkcji zmysłów) o (nie)stałym charakterze, dlatego nie istnieje jedna powszechnie uznana definicja niepełnosprawności. Ponadto dla określenia niepełnosprawności używany jest również termin „upośledzenie”, oznaczający utratę lub ograniczenie możliwości uczestniczenia w życiu społecznym w tym samym stopniu co inni obywatele.

Dla uzyskania efektu transparentności w niniejszej publikacji przedstawione są w części pierwszej oświatowe ramy prawne wprowadzone w 2017 r., ogólnie i bardziej szczegółowo obejmujące problematykę kształcenia specjalnego jako integralną składową tego systemu. W tej części uwzględnione są nowe i nowelizowane przepisy dotyczące:

- ogólnych i szczegółowych zasad organizacji nauczania uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego,
- wymagań kwalifikacyjnych i zadań kadry pedagogiczno-specjalistycznej realizującej obowiązkowe i dodatkowe zajęcia z dziećmi

³⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9.08.2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2020 r. poz. 1309).

i młodzieżą (w przedszkolach, szkołach i placówkach publicznych i niepublicznych),

- organizacji wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci,
- liczebności uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego,
- sposobu finansowania kształcenia specjalnego.

W części drugiej zawarte zostały wybrane aspekty organizacji kształcenia uczniów z niepełnosprawnością na przestrzeni lat i stopniowego rozszerzania specjalnej organizacji kształcenia na grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz informacje dotyczące reformy „Dobra Zmiana”.

Część I

**MIEJSCE KSZTAŁCENIA
SPECJALNEGO
W SYSTEMIE OŚWIATY**

Rozdział 1

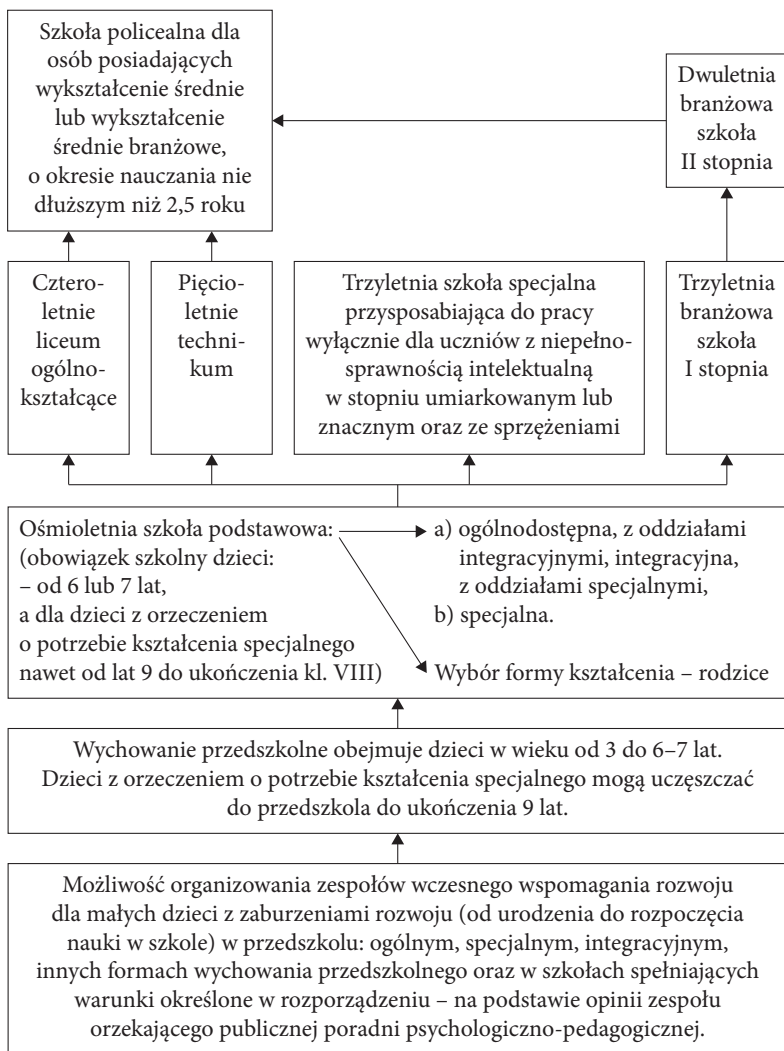
OGÓLNE RAMY WPROWADZONYCH W 2017 R. ZMIAN W OŚWIACIE

Od 1.09.2017 r. uczniowie klas pierwszych, czwartych i siódmych szkoły podstawowej oraz dzieci uczestniczące w wychowaniu przedszkolnym, uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym realizujący obowiązek szkolny w szkole podstawowej oraz w szkole specjalnej przysposabiającej do pracy, jak również uczniowie branżowej szkoły I stopnia realizowali naukę na podstawie nowej podstawy programowej. Uczniowie, którym zespół orzekający działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej wydał orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego z uwagi na niepełnosprawność intelektualną w stopniu lekkim, realizowali – tak jak do tej pory – podstawę programową kształcenia ogólnego dla odpowiedniego typu szkoły, z tym że program nauczania opracowany przez nauczycieli powinien być dostosowany do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się.

Zasadnicza zmiana wprowadzona od 1.09.2017 r. w systemie oświaty polegała na zmianie struktury typów szkół publicznych i niepublicznych, wygaszaniu gimnazjów oraz przywróceniu ośmioletniej szkoły podstawowej i szkół ponadpodstawowych, wśród których są: a) czteroletnie liceum ogólnokształcące, b) pięcioletnie technikum, c) trzyletnia branżowa szkoła I stopnia, d) dwuletnia branżowa szkoła II stopnia, e) szkoła policealna dla osób posiadających wykształcenie średnie lub wykształcenie średnie branżowe, o okresie nauczania nie dłuższym niż 2,5 roku (art. 18 i 19 pr. ośw.).

Graficzny obraz tej struktury przedstawia schemat 1.

Schemat 1. Struktura obecnego systemu oświaty; ścieżki edukacyjne dzieci/uczniów, w tym uczniów z niepełnosprawnością

Źródło: art. 18, 31, 35, 36 i 127 ust. 5 pr. ośw.¹

¹ Taka struktura obowiązuje również publiczne i niepubliczne przedszkola i szkoły oraz ich zespoły prowadzone przez osoby prawne lub fizyczne.

Działania związane z wprowadzeniem nowej podstawy programowej do zmienionej struktury szkół polegały między innymi na nowelizowaniu obowiązujących bądź stanowieniu przez Ministra Edukacji Narodowej nowych rozporządzeń określających:

- a) szczegółową organizację publicznych szkół² (w miejsce obowiązującego dotychczas rozporządzenia w sprawie statutów szkół i placówek³),
- b) ramowe plany nauczania dla publicznych szkół⁴,
- c) przeprowadzanie postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego na lata szkolne 2017/2018–2019/2020⁵,
- d) ocenianie, klasyfikowanie i promowanie uczniów⁶,
- e) dopuszczanie do użytku szkolnego podręczników⁷,
- f) udzielanie dotacji celowej na wyposażanie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe⁸,

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17.03.2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz.U. poz. 649 ze zm.) i wydane nowe rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 28.02.2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz.U. poz. 502).

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 21.05.2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61, poz. 624 ze zm.).

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 3.04.2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. poz. 639).

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14.03.2017 r. w sprawie przeprowadzania postępowania rekrutacyjnego oraz postępowania uzupełniającego na lata szkolne 2017/2018–2019/2020 do trzyletniego liceum ogólnokształcącego, czteroletniego technikum i branżowej szkoły I stopnia, dla kandydatów będących absolwentami dotychczasowego gimnazjum (Dz.U. poz. 586).

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 22.02.2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. poz. 373).

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1.03.2017 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. poz. 481), które zostało uchylone przez rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 3.10.2019 r. w sprawie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. poz. 2013).

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 16.03.2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe (Dz.U. poz. 691); na mocy art. 113 ust. 12 u.f.z.o. rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe jest wydawane co roku.

- g) wysokość wskaźników zwiększających kwoty dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe dla uczniów z niepełnosprawnością⁹,
- h) klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego¹⁰ oraz
- i) podstawy programowej kształcenia w zawodach¹¹.

Przepisy określające podstawę programową i klasyfikację kształcenia w zawodach wprowadziły pięć nowych zawodów o charakterze pomocniczym, przeznaczonych dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Są to zawody: pracownik pomocniczy ślusarza, pracownik pomocniczy stolarza, pracownik pomocniczy mechanika, pracownik pomocniczy krawca, asystent fryzjera. Intencją wprowadzenia zawodów pomocniczych jest umożliwienie tej grupie uczniów uzyskania realnego zawodu pozwalającego na znalezienie zatrudnienia na rynku pracy, samodzielność finansową i autonomię życia osobistego i społecznego.

W podejściu do edukacji zawodowej stopniowo wprowadzany jest dualny system kształcenia odpowiadający na potrzeby gospodarki, między innymi poprzez opracowywanie przez pracodawców we współpracy ze szkołami, na podstawie nowych podstaw programowych, takich programów nauczania dla zawodów, które są przydatne przedsiębiorstwom z otoczenia gospodarczego szkoły. Pracodawcy powinni doposażać szkoły i centra kształcenia praktycznego w nowoczesną bazę

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 16.03.2017 r. w sprawie wysokości wskaźników zwiększających kwoty dotacji celowej na wyposażenie szkół podstawowych w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe dla uczniów niepełnosprawnych (Dz.U. poz. 617), zastąpione rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 20.03.2018 r. w sprawie wysokości wskaźników zwiększających kwoty dotacji celowej na wyposażenie szkół podstawowych w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe dla uczniów niepełnosprawnych (Dz.U. poz. 611), a także rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 20.03.2018 r. w sprawie wysokości wskaźników zwiększających kwoty dotacji celowej na wyposażenie szkół w podręczniki, materiały edukacyjne i materiały ćwiczeniowe dla uczniów niepełnosprawnych w 2018 r. i 2019 r. (Dz.U. poz. 615).

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 13.03.2017 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego (Dz.U. poz. 622 ze zm.).

¹¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 31.03.2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz.U. poz. 860 ze zm.).